

Dziedzictwo dawnej Rusi

Teksty dedykowane pamięci
prof. Ryszarda Łużnego (1927-1998)

Pod redakcją Heleny Duć-Fajfer i Józefa Kuffla

DZIEDZICTWO DAWNEJ RUSI

SCRIPTA ŁUŻNIANA

Tom III

DZIEDZICTWO DAWNEJ RUSI

Teksty dedykowane pamięci
prof. Ryszarda Łużnego (1927-1998)

Pod redakcją
Heleny Duć-Fajfer
i Józefa Kuffla

Kraków 2024

Helena Duć-Fajfer
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0001-9436-3846>
 helena.duc-fajfer@uj.edu.pl

Józef Kuffel
Uniwersytet Jagielloński, Kraków
 <https://orcid.org/0000-0001-8223-6209>
 jozef.kuffel@uj.edu.pl

© Copyright by individual authors, 2024

Recenzentka
dr hab. Monika Sidor, prof. KUL

Opracowanie redakcyjne
Jolanta Ejzert

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-176-4 (druk)
ISBN 978-83-8368-177-1 (PDF)
<https://doi.org/10.12797/9788383681771>

Na okładce wykorzystano ilustrację z książki wydanej w roku jubileuszu 1000-lecia misji świętych Cyryla i Metodego wśród Słowian: I. Martinow, *Annus ecclesiasticus Græco-Slavicus, editus anno millenario sanctorum Cyrilli et Methodii Slavicae gentis apostolorum, seu commemoratio et breviarium rerum gestarum eorum qui fastis sacris Græcis et Slavicis illati sunt, Typis Henrici Goemaere, Bruxellis 1863*

Publikacja została sfinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Wydziału Filologicznego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Spis treści

SŁOWO OD REDAKCJI	7
PROF. DR HAB. JAN ORŁOWSKI	
Pozdrowienia dla uczestników sympozjum.....	13
HELENA DUĆ-FAJFER	
Profesor Ryszard Łużny (1927-1998) – Człowiek, Twórca, Mistrz	15
HANNA KOWALSKA-STUS	
Ryszard Łużny jako badacz folkloru rosyjskiego.....	29
URSZULA CIERNIAK	
Dawna Ruś w twórczości rosyjskich katolików wieku XIX.	
Wprowadzenie do problematyki.....	39
ANNA WOŹNIAK	
Z translatorskiego dorobku Profesora Ryszarda Łużnego. Przekład <i>Opowieści apokryficznych</i> Aleksego Riemizowa	59
JÓZEF KUFFEL	
Święta Ruś w prozie Borysa Zajcewa. Literatura w kręgu	
wpływu hezychazmu	73
MICHAŁ GUTKOWSKI	
Idea Świętej Rusi jako przejaw „metafizycznej nostalgii” w emigracyjnej	
prozie Iwana Szmielowa (na podstawie powieści <i>Богомолбе</i>).....	97
JUSTYNA GÓRA	
Ostatni igumen Starego Wałaamu o. Chariton (Dunajew) – kontynuator	
modlitewnej tradycji dawnej Rusi w Finlandii.....	117
NOTY O AUTORACH	133
INDEKS OSÓB	137

Słowo od redakcji

Nasza objętościowo skromna książka, wychodząca w serii *Scripta Łużniana*, będąca pokłosiem i rozwinięciem ubiegłorocznego sympozjum naukowego, zorganizowanego w 25. rocznicę śmierci Profesora Ryszarda Łużnego – we współpracy Katedry Literaturoznawstwa Rosyjskiego Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ oraz Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU – to przede wszystkim znak ciągłości pamięci o nestorze polskiego słowianoznawstwa wschodniego. Od czasu śmierci Profesora w dniu 8 marca 1998 roku było to piąte wydarzenie jubileuszowe o charakterze naukowym jemu poświęcone (Lublin: 1999 rok, Kraków: 2004, 2008 i 2018 rok). Tym razem w znacznie skromniejszej formie niż pięć lat wcześniej, gdy udało się zgromadzić ponad połowę z 25 wypromowanych przez niego doktorów oraz pokaźne grono osób pozostających z Profesorem w bliskich relacjach (w tym także z ośrodków zagranicznych: Sankt Petersburg, Grodno), uczciliśmy pamięć naszego Mistrza – w siedzibie Polskiej Akademii Umiejętności – instytucji, z którą był on ściśle związany w ostatnich dwóch dekadach życia. Wśród uczestników honorowym gościem była najmłodsza córka Maria, której wspomnienia o Ojcu, m.in. związane z przywożeniem z rodzinnych zagranicznych wojaży wydawnictw niezależnych do „biblioteczki rusycysty-nonkonformisty”, wniosły żywy, serdeczny element, tak zawsze charakterystyczny w relacjach Mistrza z uczniami.

Epoka staroruska dla Profesora Łużnego stanowiła jeden z głównych obiektów badawczych przez niemal półwiecze czynnej działalności naukowej. Niewątpliwie był on humanistą o zadziwiającej wszechstronności zainteresowań naukowych, którymi inspirował swoich uczniów w różnorodnych kierunkach, formując z nich specjalistów w często mało zgłębionych czy z różnych względów pomijanych obszarach badawczych. A jednak w świadomości Łużnego od samego początku działalności dydaktyczno-naukowej, którą rozpoczynał jeszcze podczas studiów pod opieką organizatora powojennej rusycystyki w Krakowie, wybitnego znawcy literatury staroruskiej, profesora Wiktora Jakubowskiego, kultura dawnej Rusi stanowiła fundament do studiów nad literaturami Słowian Wschodnich. W erze

Jakubowsko-Łużniańskiej, obejmującej pełne powojenne półwiecze (1948-1998), filologia rosyjska rozpoznawana była jako jeden z najważniejszych kierunków na wydziałach filologicznych polskich uczelni (bynajmniej nie z powodów ideologicznych, choć sytuacja polityczna zapewniała stabilizację zawodową rusycystom), w ramach którego literatura dawnej Rusi była fundamentalną częścią studiów.

Teksty, które prezentujemy w naszej książce, nie dotyczą bezpośredniego piśmiennictwa staroruskiego, a poświadczają raczej żywotność i twórcze oddziaływanie dziedzictwa dawnej Rusi w nowszych, współczesnych obszarach kulturowo-literackich.

Profesorowi Łużnemu, któremu dedykowane jest nasze przedsięwzięcie, poświęcony został w całości tekst ostatniej z grona wypromowanych przez niego doktorów (w 1997 roku) – dr hab. Heleny Duć-Fajfer, prof. UJ, rozpatrujący integralność jego osobowości. Wychodząc od wartości rodzinnych o chrześcijańskiej proveniencji (doświadczanych z perspektywy syna, brata, męża, ojca czy nawet w znaczeniu ojcostwa symboliczno-duchowego wobec uczniów), poprzez rolę czy raczej powołanie nauczyciela, dalej naukowca i organizatora nauki, pisarza i tłumacza, wreszcie społecznika, autentycznego patrioty i nonkonformisty o pogranicznym kulturowo pochodzeniu (powiat stanisławowski) – tekst ten przez pryzmat autobiografii na nowo wskrzesza obraz Mistrza. Jest to tym bardziej przekonująca wizja, że pisana przez jedną z najbliższych uczennic, w której życiu naukowo-zawodowym Ryszard Łużny odegrał rolę pierwszoplanową.

Kolejna wśród autorów, doktor wypromowana przez Profesora (w 1986 roku) – prof. dr hab. Hanna Kowalska-Stus, podejmuje temat badań folklorystycznych Ryszarda Łużnego. Sama zresztą autorka zaświadcza, że to dzięki swemu promotorowi zajęła się rosyjskim wierszem duchowym, a potem w duchu wolności i zaufania, którym darzył swoich uczniów, poprzez samodzielne badania nad rękopisami staroobrzędowców w Moskwie, mogła przybliżyć się do prawosławnych źródeł bizantyńsko-greckich, w których odnalazła odpowiedzi na podstawowe pytania, nie tylko badawcze, ale także egzystencjalno-światopoglądowe.

Trzecia z grona doktorów Łużnego w naszym tomie (wypromowana w 1982 roku) – prof. dr hab. Anna Woźniak, prawa ręka, a potem następczyni swego promotora w zorganizowanym przez niego Instytucie Filologii Słowiańskiej KUL, podjęła temat translatorskiego dorobku oraz teorii przekładu swego Mistrza. Za główny materiał do rozważań posłużył opatrzony warsztatem krytyczno-naukowym przekład *Opowieści apokryficznych* Aleksego Riemizowa, którego była współautorką, a *spiritus movens* i autorem tłumaczeń 17 opowieści był Ryszard Łużny. Efektem tej współpracy profesorów (dawnej uczennicy i Mistrza) była publikacja, która ukazała się w dwa lata po śmierci Łużnego. Tematyka tego

precedensowego przekładu ma również odniesienie do dziedzictwa dawnej Rusi, bo chociaż autorem *Opowieści apokryficznych* jest przedstawiciel „pierwszej fali” emigracji porewolucyjnej, to jednak jego twórczość bazuje na staroruskiej kulturze, transformując ją w obszar nowej literatury o awangardowym charakterze.

Urszula Cierniak (doktorantka Profesora wypromowana w 1995 roku) w swoich badaniach eksploruje dwa obszary szczególnie bliskie naszemu Mistrzowi: staroobrzędowców (w tym również w Polsce) oraz rosyjskich katolików (zarówno w Rosji, jak i na Zachodzie). W niniejszym tomie badaczka podjęła temat obecności staroruskiej tradycji w twórczości wybranych emigrantów o korzeniach rosyjskich, których życie i twórczość, przypadające zasadniczo na XIX bądź początek XX wieku, zostały określone przez rzymski katolicyzm.

Z podobną sytuacją jak w dwóch poprzedzających tekstach spotykamy się w studium o kolejnym emigrancie rosyjskim inspirującym się kulturą dawnej Rusi – Borysie Zajcewie. Jego autor Józef Kuffel, choć nie należy do grona doktorów Profesora, odczuwa wielki dług wdzięczności, uznając w osobie i działalności naukowo-twórczej Ryszarda Łuźnego jeden z ważnych znaków dla podjęcia decyzji o studiowaniu rusycystyki na Uniwersytecie Jagiellońskim, a potem zaangażowaniu naukowo-zawodowym w tej dziedzinie. Dla samego autora jest to sprawa nieco tajemnicza i nie do końca racjonalnie wyjaśniona, niemniej intuicyjnie w Profesorze właśnie oraz w jego wpływie na osoby trzecie rozpoznaje jedno z głównych narzędzi Opatrzności na swojej drodze życiowej.

Z pewnością takich nieoczywistych spadkobierców i kontynuatorów dzieła Łuźnego moglibyśmy odnaleźć bardzo wielu nie tylko w środowiskach słowianoznawczych. Do nich zaliczyć wypada dwóch kolejnych autorów młodszego pokolenia, absolwentów Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ. Michał Gutkowski w ubiegłym roku uzyskał stopień magistra i jest autorem tekstu o trzecim pisarzu należącym do „pierwszej fali” emigracji rosyjskiej Iwanie Szmielowie – to już chyba pokolenie prawnuków naukowych wciąż korzystające z podręczników Łuźnego. Z kolei Justyna Góra, ceniony dydaktyk prowadzący zajęcia nauki praktycznej języka rosyjskiego, jest autorką tekstu o o. Charitonie (Dunajewie), zasłużonym igumenie Starego Właamu, tego ostatniego skrawka Świętej Rusi w dwie dekady po rewolucji 1917 roku, dokąd pielgrzymował zarówno Iwan Szmielow, jak i Borys Zajcew, co też znalazło poczesne miejsce w ich prozie.

Nasza publikacja nie pretenduje do całościowego ujęcia dziedzictwa dawnej Rusi w badaniach i dorobku Profesora Łuźnego. Kilka wybranych tekstów poruszających niektóre aspekty staroruskiej tradycji w powiązaniu z osobą wybitnego słowianoznawcy to nade wszystko wyraz hołdu uczniom oddanego komuś, w kim rozpoznali prawdziwego Mistrza – nauczyciela i człowieka

sprawiedliwego, w znaczeniu, jakie temu pojęciu przydaje tradycja dawnej Świętej Rusi (ros. *праведник*). Istotę fascynującej osobowości Ryszarda Łuźnego najlepiej chyba oddać słowem Wierność: Bogu, swojemu sumieniu, drugiemu człowiekowi – takim pozostaje zawsze w naszej pełnej wdzięczności pamięci.

Helena Duć-Fajfer, Józef Kuffel

Cmentarz w Wieliczce: na mogile prof. Ryszarda Łuźnego i jego żony Anny w dniu 8 marca 2023 r. Od lewej: dr hab. Helena Duć-Fajfer, prof. UJ; prof. dr hab. Jerzy Kapuścik; dr hab. Urszula Cierniak, prof. UJD; dr hab. Józef Kuffel, prof. UJ

Wieniec na mogile prof. Ryszarda Łuźnego z napisem: „Profesorowi Ryszardowi Łuźnemu w 25. rocznicę śmierci – Uczniowie, Przyjaciele, Współpracownicy”

PROF. DR HAB. JAN ORŁOWSKI
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

Pan Prof. Józef Kuffel
Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej
UJ Kraków

Wielce Szanowny Panie Profesorze, Drodzy Przyjaciele z Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ, to bardzo piękna i chwalebna rzecz, że Wasz Instytut czci tak dostojnie pamięć o śp. Profesorze Ryszardzie Łużnym, wybitnym uczonym i wspaniałym człowieku, któremu my, Jego uczniowie, współpracownicy i przyjaciele, tak wiele zawdzięczamy.

To piękne i wzruszające, że mija właśnie ćwierć wieku od odejścia Profesora Ryszarda Łużnego do wieczności, a pamięć o Jego światłym życiu i odkrywczych dokonaniach naukowych nadal jest żywa, nadal łączy i twórczo inspiruje Jego uczniów i następców w tak trudnym obecnym czasie.

Wyrażając wdzięczność dla śp. Profesora Ryszarda Łużnego za wszystko, co dla nas tak ofiarnie czynił w swoim życiu, najserdeczniej pozdrawiamy Jego Zaną Rodzinę i życzymy Jej dużo szczęścia i nieustającej pomyślności w każdym pokoleniu.

Przykro mi, że z powodu podeszłego wieku i złego stanu zdrowia nie mogę uczestniczyć w tych dostojnych uroczystościach 25. rocznicy odejścia Profesora Łużnego, ale duchem jestem obecny z uczestnikami tychże uroczystości, których serdecznie pozdrawiam.

Z wysokim poważaniem i najlepszymi życzeniami

Prof. Jan Orłowski

HELENA DUĆ-FAJFER
Uniwersytet Jagielloński

Profesor Ryszard Łużny (1927-1998) – Człowiek, Twórca, Mistrz

Profesor Ryszard Łużny zapisał się na kartach historii oraz w naszej pamięci jako wybitny badacz, człowiek nieprzeciętny, wzór postaw moralnych i prawości w postępowaniu. W dziejach naszego Instytutu (Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ) uznawany jest za jednego z nestorów, osobę najbardziej zasłużoną i darzoną szacunkiem, tuż obok jego mistrza, Wiktora Jakubowskiego.

Po 25 latach od dnia, gdy pożegnaliśmy naszego Mistrza, współpracownika, przyjaciela, jego obecność w przestrzeni nauki, ale też dydaktyki i struktur organizacyjnych uniwersyteckich i pozauniwersyteckich nadal jest odczuwalna i znacząca, głównie dzięki żywej spuściźnie, jaką po sobie zostawił. Mając głęboką świadomość odpowiedzialności za skalę i znaczenie swych działań twórczych, ich sens i rolę ponadczasową, zadbał sam o ich przekazanie, pozostawienie w spadku humanistycznym, w formie tekstowej, zsyntezowanej jako szkic biograficzny *Autor o sobie samym, czyli szkic do biografii*, włączony do *Spisu publikacji 1955-1997*¹ Ryszarda Łużnego wydanego przez Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora. Ze szkicu tego, stanowiącego najbardziej

¹ R. Łużny, *Autor o sobie samym, czyli szkic do biografii*, [w:] Ryszard Łużny. *Spis publikacji 1955–1997*, red. G. Przebinda, J. Świeży, Instytut Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ, Kraków 1997, s. 68-86.

bezpośrednią formę dokumentu osobistego, możemy zaczerpnąć najistotniejsze informacje biograficzne oraz prześledzić czy przypomnieć sobie styl myślowy Uczonego oraz swoistą hierarchię w wartościowaniu własnych doświadczeń i wyborów.

Ryszard Jan Łużny, narodowości i obywatelstwa polskiego – jak czytamy w biografii – urodził się 10 września 1927 roku we wsi Wołczków, powiatu i województwa stanisławowskiego, w rodzinie Bartłomieja Łużnego i Stefanii Łużnej z domu Reitmayer, jako pierwszy z trzech synów nauczyciela szkoły powszechnej z polskim oraz ruskim (ukraińskim) językiem nauczania.

W akapitach początkowych autobiografii Profesor kładzie szczególny nacisk na scharakteryzowanie, wskazanie swoistej genezy rodzinno-kulturowo-profesjonalnej swego osobistego losu, wyborów i poniekąd przeznaczeń, jakie ułożyły się w nakreśloną w szkicu drogę życiową od narodzin do wieku emerytalnego. Akcentuje pograniczność i wielokulturowość pejzażu swojego dzieciństwa i wczesnej młodości. Na innym kulturowym gruncie bezprzedmiotowe byłyby uwagi: „ochrzczony w parafii rzymskokatolickiej”², „ojciec mój, Bartłomiej, średni syn Jana, chłopca ze wsi Krymidów w tejże okolicy nad Dniestrem niedaleko historycznego Halicza, na styku więc Podola i Pokucia, był inteligentem w pierwszym pokoleniu”³ czy „edukację rozpocząłem w roku 1934 od szkoły powszechnej we wsi, gdzie mój ojciec był kierownikiem miejscowej szkoły dla młodzieży ruskiej; klasę pierwszą skończyłem w dwuoddziałowej, posiadającej jednego nauczyciela szkółce polskiej dla nielicznej w tej wsi ludności polskiej”⁴. Takie bezpośrednie doświadczenie zróżnicowanej i wielokulturowej rzeczywistości ruskiej miało z całą pewnością – jak to już podkreślałam kilka lat temu⁵ – wpływ na konsekwentne niepodleganie przez późniejszego Uczonego indoktrynacyjnej wizji ruskości/rosyjskości, rozwijanej systemowo w humanistyce okresu PRL-owskiego. Będąc wybitnym rusycystą, nigdy nie postrzegał kultury rosyjskiej poza szerszym kontekstem całej Słowiańszczyzny Wschodniej; poza wkorzeniem w żywy nurt tradycji rozwijającej się tu na podłożu bizantyńsko-ruskim z istotnym udziałem pierwiastka rodzimego, lokalnego, folklorowego.

Drugi charakterystyczny wątek akcentowany w autobiografii to wielopokoleniowa kondycja nauczycielska, układająca się w sieć powiązań wcale, według

² Tamże, s. 68.

³ Tamże.

⁴ Tamże, s. 69.

⁵ H. Duć-Fajfer, *Pogranicza, hybrydy, peryferie-przestrzenie, teksty, ideologie. Ogląd i osobowa realizacja*, [w:] *Słowianie wschodni a europejskie tradycje kulturowe*, red. H. Duć-Fajfer, J. Kuffel, Księgarnia Akademicka, Kraków 2019, s. 93-107, *Scripta Łużniana*, t. 1.

Epoka staroruska dla Profesora Łużnego stanowiła jeden z głównych obiektów badawczych przez niemal półwiecze czynnej działalności naukowej. Niewątpliwie był on humanistą o zadziwiającej wszechstronności zainteresowań naukowych, którymi inspirował swoich uczniów w różnorodnych kierunkach, formując z nich specjalistów w często mało zgłębionych czy z różnych względów pomijanych obszarach badawczych. A jednak w świadomości Łużnego od samego początku działalności dydaktyczno-naukowej, którą rozpoczął jeszcze podczas studiów pod opieką organizatora powojennej rusycystyki w Krakowie, wybitnego znawcy literatury staroruskiej, profesora Wiktora Jakubowskiego, kultura dawnej Rusi stanowiła fundament do studiów nad literaturami Słowian Wschodnich.

(...) Teksty, które prezentujemy w naszej książce, nie dotyczą bezpośrednio piśmiennictwa staroruskiego, a poświadczają raczej żywotność i twórcze oddziaływanie dziedzictwa dawnej Rusi w nowszych, współczesnych obszarach kulturowo-literackich.

Ze Słowa od redakcji

(...) tom, poświęcony badaniom nad spuścizną naukową prof. Ryszarda Łużnego zarówno w odniesieniu do jego roli w rozwoju refleksji nad literaturą Słowiańszczyzny Wschodniej, jak i do kręgu tematów, które wybitny uczony objął swoim namysłem, składa się z ważnych i ciekawych tekstów, dobrze wpisujących się we współczesną myśl humanistyczną. Mimo że z założenia publikacja ta ma charakter upamiętniający i wspomnieniowy, stanowi istotne rozwinięcie badań, które dziś, w dobie okrutnej wojny obejmującej kraje utożsamiane z terenami głównych zainteresowań badawczych prof. Łużnego, mają wyjątkowe znaczenie.

Z recenzji dr hab. Moniki Sidor, prof. KUL

<https://akademicka.pl>

